

ՇԱԲԱՌԱԹԵՐԹԻ ԳԻՆԸ:

Տարեկան գինն է 7 րուբլի (փոստի ծախսով): Օտարաքաղաքացի բաժանորդները պիտի գինեն այս հասցեով: Во Тифлисе. Во Редакцію Армянской Газеты „Мшакъ“.

ՄՁԵՆԿ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆ: Մասնավոր յայտարարութիւն ապել տուող պիտի վճարէ 10 հասարակ տարի համար 1 կողմէ արժաթ: Յայտարարութիւններ տպուածն չպերեն, Ռուսերեն, Վրացերեն, Նրախարկերեն, Գերմաներեն և Թուրքերեն:

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՇԱԲԱՌԱԹԵՐԹԻ ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՐԻ

ԲՈՎԱՆԳԱՎՈՒԹԻՒՆ

Մանուկներն ունենալը շատ չք բաղձաբան աշուտ անհարկ է: Երբ քիչ տեսնուի ինչ: Բնութեան ազդեցութիւնը ժողովրդի վրայ: Նամակ Նուխայ: Նամակ Ղլարից: Ներքին լուրեր: Արտաքին տեսութիւն: Վերջապահութիւն: Նամակ Պարսկաստանից: Առևտրական: Յայտարարութիւններ: Բանասիրական:

ՓՆԱՆՈՒՑՈՒՄՆ

Քաջի խմբագրութենից, Թիֆլիսի բաժանորդները „Մշակին“ կարող են գրվել նոյնպէս և պճատուրեանցի խանութում „Дено Лампъ“:—պ. Շարուրովի տանը, Գամայենց եկեղեցուն կալած:

Тифлисские подписчики „Мшакъ“ для возобновления подписки на 1873 г. кромѣ редакціи „Мшакъ“ могутъ обращаться въ Магазины г. Патурьяца „Дено Лампъ“ въ домѣ Шабурова, противъ Кавказскаго Музея.

ՀԱՅԵՐԻ ՇԱՏ ԶԸՐԱՍՄԱՆԱԼՈՒ ՊԱՏՃԱՌՆԵՐԸ

Ընթերցողի ուշադրութիւնը դարձնելով այս համարի „Երբքին տեսութեան“ յոգիվածի, „Արտաքին տեսութեան“ մէջ տպուած „Մասիոյ“ քաղված յոգիվածի և պ. Բաշխի, Պարսկաստանի նամակի վերա, — կամենում ենք հետեւել հարցերը առաջարկել: Ի՞նչ կապ ունի մի ժողովրդի կազմող պանդան դասերի ազգաբնակչութեան բազմապիսի երեւոյթը նորա անտեսական դրութեան հետ, և արդեօք մենք հայերս արնտեսական աջող պայմանների մէջ ենք գտնուում:

*) Նմանապէս իրենցում ենք պ. Ս. Խօջայեանցի „Տեսնական ինքնագիր“ վերնադրով յոգիվածը („Մշակ“ № 49)

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԻՄ ՔԱՏՐՈՆԱԿԱՆ ՅԻՇՈՂՈՒԹԻՒՆԻՆՅՑ ԳՐԱՆ Գ.

Արքայից արքայ Շապուհն, հօր շքեղ Պարթևաւոր Շապուհն, մահու և կեանքի հրամանատար թագաւորը (պ. Արտվան) բնւ դուրս եկաւ, յաղթական պատերազմից յետոյ: Պարթևների և հայերի զորքերը, զարգաբուսած կարծումների մէջ անդադար „կեցցեններ“ էին ձգում: Կեցցեն դու Շապուհն Յաղթական երգով ուղղեւորում էր արքայի մինչև ավան-սց էն ան, Ղազախից, Շամշադից և այն կորած ու մոռացած հայերի համար երկիրներին, սկիւր, սոված, չքարութեան մէջ ձնուած երկրասարդները առանց որ և իցէ բարձր ուսումնականութեան զիպովի գրգայնում: Եւ շոշաղիցի իմ փառանդ մտնողիս, մեծ ուշադրութեամբ սկսեցի ուսումնասիրել այդ ինքնուրոյն հայ թատրոնական գոյութիւնը բնով վրայ:—Իսկ դու, քաջ Գրատամաս, դատաւ այլքայն զէպի հայ նախարարը, պարզե պահանջի ինձինք: Պարզե, թագաւոր, յատաստանց նա: Եւ ոչինչ պարզե չեմ ուղում: Եւ իմ պարտքս եմ կատարել: Եւ հաւատարմութեամբ պիտի ծառայել իմ տիրոջը և ծառայել: Հայերը միշտ հաւատարիմ են եղել

վում, որ կարողանային յուսալ կանոնաւոր կերպով բազմանալու:

Առհասարակ ընդհանրացած է այն կարծիքը, թէ հայը հարուստ է, ուրեմն հայ ազգաբնակչութիւնը պիտի շուտով աճի, բազմանայ:

Մենք չենք կամենում այն բանի վերա խօսել, թէ որքան օգտաւետ է մի ազգի համար ճիշդ և կանոնաւոր վիճակագրութիւնը, բայց գիտաւորութիւն ունենը գիմել այդ յոգիվածի մէջ ընդհանուր հայեացքներին:

Կիտոված է ամեն երկրում, և ապացուցուած է ճիշդ թուանշանների, որ ժողովրդի աճը անմիջական կախումն ունի արնտեսական դրութենից:

Ստատիստիկան ցոյց է տալիս ճիշդ թուանշաններով, որ աջող տարիներում, երբ հայր առատ է լինում, պահների թիւը բազմանում է: Երկուստ նկատուած է որ պատերազմներից, և մանաւանդ մեծ հիւանդութիւններից, խօրհայից կամ ժամատխտերից յետոյ, պահների թիւը բազմանում է. —այդ այն պատճառով է, որ մարդիկների թիւը պակասում է, ուրեմն բնական արդիւնքները, որք նոյն քանակութեամբ են մնացել, պիտի մարդիկների ունի փոքր թիւը բաւականացնեն, ուստի մնացող մարդիկը որք թուով պակասել են, համեմատելով աւելի հարուստ են գտնուում: Այն ժամանակ մարդիկ աւելի պահներ են ունենում:

Առհասարակ, երբ մարդիկը թուով շատ են համեմատելով առաջին հարկաւորութեան, հայի, կամ ուրիշ արդիւնքների քանակութեան հետ, —պահները քիչ են լինում: Երբ ընդհանուր առաջին հարկաւորութեան արդիւնքները առատ և էժան են, —այն ժամանակ շատ պահներ են լինում:

Երկայացրէք ձեզ մի երկիր, որ ոչ թէ պատահական կերպով այս կամ այն տարի հայի կարօտութիւն ունի, եմթարկվելով

զէպի Պարթևների տոմը և կը մնան հաւատարիմ, մինչև կը զգան նրանց բարեկուսութիւնը:

Այս թէ սրա նման խօսքերը արտասանուցնին հրապարակական թատրոնի բնով վրայ ուժեղ գիկցի աշուտ, խոտակ հայի արտասանութիւնով և կատարել բնական արնեսը իմանալով:

—Ով է, ով, կոտ օտակոյ հարցրի եւ զէս ու զէն:

Այս հարցիս պատասխանն էր միանգոյ ծափահարութիւնը և „կեցցեններ“ որ րավունքի դրողուն դարձնում:

Ծափահարում էին Գրատամասին (Սմբերիկեանին):

Կողքիս նստածների մէկից ևս ուղեցի բինոկլ և սկսեցի զննել այդ պարոնին. նա էր միջնահասակ, փոքր ինչ ծաղկատար, խոժոռ կնիւրարանքով:

Եւ իմ շինովիկութեան բարձր կեանց զգացի որ այդ երկրասարդի մէջ կայ բնական տաղանդ, որը կարող է զարգանալ և զանազան դերեր կատարել հայկական թատրոնի բնով համար:

Վերջացաւ առաջին գործողութիւնը: Յիտուեց երկրորդը և այդ գործողութիւնում նմանապէս առաջին անգամ բնւ դուրս եկաւ պ. Շախաթունեանը, որը խաղում էր Արշակ Բ. դերը: Ամենայն ուշադրութիւնով եւ հետեւում էր այդ

պատահական երաշուութեանը, բայց մի երկիր որ հայի և առաջին հարկաւորութեան նիւթերի պարբերական, շարունակ պակասութեան, ուստի և թանգութեան ենթարկված է, — և զուք կը հասկանաք որ այդ տեսակ երկրում մարդիկ այնքան չեն բազմանում, որքան անտեսական կողմից դարգացած երկրում:

Կայնք մեր Հայրի գանազան դասերի անտեսական դրութեանը:

Միմեք ստորին դասից: Գիւղացին շուտ պակասում է, բայց երկրագործ դասի բաւական մեծ մասը (շատ հեռաքրքիր կը լինէր իմանալ հարկերից որքան) թողնում է իր գիւղը ու ընտանիքը և դաղթում է քաղաքներ, ուր հասարակ համակարգին է աւնում, դուք է մանր վաճառականութիւն: Կա դաղթում է մեծ քաղաքները, որովհետեւ գիւղում երկրագործական աշխատանքը նորա համար անտանելի է լինում, խեղդված լինելով պարտքերով և միջոց չունենալով հարկաւոր ժամանակին էժան կրէղիտ ունենալ, փոքր տոկոսներով մի գումար փոխուցել, և ստիպված լինելով վաշխառուների ձեռքին ստրուկ դառնալ: (Տես այս ձի Կամակ Նուխայ): Համարութիւն անող հեռու երկիրներից դաղթած, մնում է մեծ քաղաքներում, ստիպված լինելով մոռացութեան մէջ թողնել իր ընտանիքը: Այդպիսի ընտանիքը չէ կարող շատ երկիւններ ունենալ: Եւ այդ երկույթը առանձնացած, բացառական փաստ չէ մեր ազգի կեանքում: Թող վկայեն զանազան հայաբնակ դաւառներից ստացած նամակագրութիւնները, մանաւանդ Պարսկաստան երկրի և Փոքր-Ասիայի անտեսական թշուառ դրութեան մէջ գտնվող հայ-ազգաբնակչութիւնը:

Այնքանը հայ-ազգաբնակչութեան ուրիշ դասերին: Վերջենք առևտրական դասը: Քաղաքների և գիւղերի վաճառականները երկրասարդի խաղին, բայց երբ նա ցնորած, գեւորն փոռուցաւ և մնաւ, եւ միայն արիտասցի որ այդ երկրասարդը յախշտակվում է ինքն իր խաղով և յախշտակում են նրան ժողովրդի մէջից շատերը իրանց անտեղի ծափահարութիւնով և „բրաւօ“ ու „կեցցեններով“:

Բնական Արշակի մտնելուց յետոյ ներկայացրին Գալա-Ղազո անունով մէկ ֆարսի նման բան, հեղինակութիւն պ. Ն. Փուղինեանցի:

Այդ պիտեան առաջին փորձն էր անդակաւ լեզուով մէկ որ և իցէ կենդանի միտք արտայայտել բնական միջոցով:

Գծրախոտապէս պիտեայի մէջ ոչինչ մէկ, որոշուած միտք չկար, իսկ կային տիպէրի նման մէկ քանի բան:

Այդ տիպերից մէկն էր Մեցի կիւլիվը, միտք թիֆլիցի Գալա Ղազոն:

Այդ դերերը խաղացողները մէկը չնային, անպատակ դերից շինեց կատարել բնական դեր, ցոյց տուեց այդ չնային դերում ինքն մշակ Մեցուն անպայտ, ողբոսի, միշտ աշխատող, միշտ պանդուխտ և միշտ հօշով սրտով կալած իր հայրենիքին իր Մուշ երկրին: Գալալ—ազէտ—կօպիտ թիֆլիցցու բնաւորութիւնին ծառայող օրական հայի համար Մեցուն:

Այդ չնային դերից, տիպական—անձնաւորութիւն

ունեն իրանց ծառաներին: Յիշեցում ենք այտեղ պ. Գ. Մեհր...ցի յոգիվածը, Վաճառականների և նրանց ծառաների վերա: Վաճառականի ծառան երկար ծառայելով, ստանում է իր աւելից այնքան, որ կարողանայ քաղցած չը մնալ Կա չէ պակասում մինչև որ ինքն այս կամ այն հանգամանքի շնորհով (մեծ մասամբ խարխալութեամբ և դուրսութեամբ) մի գումար իր ձեռքը չը դրի ու ինքն խանութի տէր չը դառնայ... Հասարակութեան այդ դասն էլ շատ զժուար է բազմանում: Եթէ սորան աւելացնենք որ վաճառականը շատ անգամ իր գործերի համար կեանքի մեծ մասը թափ առում է, ծառայի դրութեանից խանութի տիրոջ դրութեան է հասնում մեծ հասակում, արդէն Խորհրդով, տանաջանքերով, անբարոյական կեանքով ու հիւանդութիւններով մաշված,—մեկ պարզ կը լինի այդ դասի անտեսական անաջող դրութեանից ծագած բազմանալու անընդունակութիւնը:

Գանք այժմ մեր հասարակութեան առուեսաւոր դասին:

Այդ դասը հետեւում է իր արուեստի մէջ նախահայրերից աւանդված աշխատելու միջոցներին ու եղանակներին, նահապետական ձևերին: Առանձնացած, մանր արվեստները նոյն դրութեան մէջ են մնացել ինչպէս Մահմեդ-խանի ժամանակը...: Արուեստաւորը չէ բնութեամբ պահանջները իր արուեստի մէջ առաջադիմութիւն անելու, և եթէ հասկանալ էր—իրագործել չէ կարող, որովհետեւ նա էլ, ինչպէս գիւղացին, անկախ չէ, այլ կախված քաղաքների հարուստ վաշխառուներից, որք նորան անտանել բարձր տոկոսներով գումարներ են փոխ տալիս: Մեր ամեն քաղաքների (Թող վկայեն այդ և բացառանքների քաղաքները) արուեստաւոր դասը չը գիտէ ուր գիմել էժան տոկոսներով մի չնչին գումար փոխ ուղեւոր համար, այլ

ներկայացնող բնով վրայ էր Հանգուցեալ Ստեփաննոս Մատինեանցը:

„Ես ման մեր մակարած“ ասում էր մշակ-Մըչեցին, Գալա Ղազոն ծառայ Մեցին ու լոյց էր լինում, յիշելով իր հայրենիքը իր „ճղը իր վերջի“ նա դառը արտասուցը էր թափում ու տըխուր, սրտաշարժ աղիողորմ, նաման կիւլիվը, էր երգում: Միւրը պ. Սուքիասեանցը մի և նոյն դարդակ պիտեայում աշխատեց և ցոյց տուեց մի և նոյն մեծած հայ հասարակութեանը դալալ Ղազոն կենդանի մէկ տիպ:

Միշտ բաւական իրանով, իր կին Սինդուխտով (ս. Սօփիո Շահինեանց)

Միշտ աշխատող որ խարէ ուրիշներին և օգուտ քաղէ նրանց միտմտութիւնից, միշտ վաշխառու և միշտ անխել—տխմար, այդ դերը եւ ստեղծեց պ. Սուքիասեանցը, որի հետեւալը հայկական թատրոնից մեծ հարուստ առեց ամբողջ հայ թատրոնական դաւափարին:

Այսպէս վերջացաւ առաջին հարկական-ներկայացումը թիֆլիցի քաղաքական թատրոնի բնով վերայ:

Այդ ներկայացումից յետոյ եւ վճեցի նուիրել ինձ թատրոնին, մէկ կողմ թողնելով իմ փայլուն կօկարդս, շինական շարունակ և արժանաւարդ պորտուպէյս հանդերձ իր սրով և մալի զայնանի մոռնըրով:

